

Mîr Şemsedînê Welî û Diravên Şemsedînî Mîr Shamsaddîn Walî and Shamsaddînian Coins

Yusuf BALUKEN*

PUXTE:

Serdema navîn ji bo dîroka Kurdan serdemeke girîng e. Di vê serdemê de gelek mîrektiya Kurdan serxwebûniya xwe aşkere kirine û ji bona diyarkirina vê jî li ser navê xwe dirav dane çap kirin û xutbe dane xwendin. Yek ji wan mîrektiyên mîrektiya Roşkan e. Mîr Şemsedînê Welî mîrê ewil ê vê malbatê ye ku li ser navê xwe dirav dane çap kirin. Di vê xebatê de me sê cure dirav dan nasandin û ji bo van cureyan jî şeş nimûne pêşkêş kirin. Çend taybetiyên girîng ên van diravan ev in: 1. Ev dirav tev zîv in û li bajarê Bedlîsê çap bûne. 2. Ev dirav wek "Diravên Şemsedînî" hatine binavkirin. 3. Ev dirav heta serdemên dawî jî li nav Kurdan dihatin zanîn. 4. Ev dirav li nav xelkê ji bo teberikê hatine parastin.

ABSTRACT:

The Medieval era is an important era for Kurds. In that era many Kurdish emirates declared their independence and as symbols of independence they minted coins and read sermon. One of those emirates is **Roshkan emirate**. Mir Shamsaddîn Walî is the first emir of this dynasty who minted coin in his name. We introduce three kinds of coins and six examples from those kinds in this study. Some of important features of these coins are: (1) All these coins are silver and minted in Bidlîs. (2) They are called as 'Shamsaddînî coins'. (3) They have been known among Kurds till last centuries. (4) These coins have been protected as sanctified money.

Wanebêj, Zanîngeha Mardin Artukluyê, Fakulteya Îlahiyatê, Beşa Dîroka Îslamê, Mêrdîn, Turkiye.

Lecturer, Mardin Artuklu University, Divinity Faculty, Department of Islamic History, Mardin, Turkey.
e-mail: yusufbaluken@gmail.com

1. Jiyan û Kesayetiya Mîr Şemsedîn

Mîrektiya Roşkan di derûdora bajarê Bedlîsê da ava bûye û endamên vê malbatê bi sedan sal li vir desthilatdarî kirine. Yek ji mîrên Roşkan jî Mîr

Şemsedîne kurê Mîr Ziyadîn e. Şerefxanê Bedlîsî wî bi navê Şemsedîn kurê Emîr Hacî Şeref bi nav dike (Şerefname 1860: 374). Mîr Şemsedîn li welatên Bedlîs, Xelat û Mûşê desthilatdar bû li bin hukmê wî nêzî 21 kele hebûn (Ebubekirê Tihranî 2001: 69-70).

Hukimdarê Tirkmenan Qere Yusuf li Diyarbekirê ji ber Tîmur direve, tê Bedlîsê û li wir li cem Melîk Şemsedîn dimîne. Melîk Şemsedîn wî wek kurê xwe qebl dike, keça xwe lê mar dike û bajarê Pasîn û kela Awnîkê jî dide wî. Qere Yusuf di sala 809an (1406-1407) de bi alîkariya Melîk Şemsedîn li welatê Çuxurse'dê bi neviyê Tîmur Mîrza Ebubekir re şer dike û wî mexlûb dike. Di encamê de bajarên Çuxurse'd, Merend, Nexçûwan, Sirûr û Makûyê bi dest dixê. (Şerefname 1860: 376) Qere Yusuf piştî ku dewleta Qereqoyuniyan ava dike di 10ê meha Rebiulewwel aa sala 820î (24 Aralık 1420) de mulkiyeta bajarên Bedlîs, Exlat, Mûş û Xinûsê tevî navçeyên wan bi beratêkê dide Mîr Şemsedîn (Şerefname 1860: 377).

Li gor Şerefxanê dîroknas Mîr Şemsedîn û hin mîrên Kurdistanê ji bo tebaîyeta xwe pêşkêşî wî bikin diçin dergahê Şahrux (Şerefname 1860: 381).

Piştî mirina Qere Yusuf, Mîr Şemsedîn di 18ê meha Zilhicceyê ya sala 823an (24 Çileyê Pêşîn 1420) de xulamekî xwe dişîne dergahê hukimdarê Tîmuriyan Mîrza Şahrux. Di destpêka meha Cemadiyelewwelê ya sala 824an (4 Gulan 1421) de Şahrux bi ser Qereqoyuniyan ve diçe û berê xwe dide Erzinganê. Nûnerê Mîr Şemsedîn Qazî Mihemmed xelatên wî pêşkêşê Şahrux dike. Şahrux wexta ku tê Xelatê li deşta Mergo konê xwe datîne. Mîr Şemsedîn tevî hinek mîrên Kurdistanê di destpêka meha Cemadiyessaniyê ya sala 824an (3 Haziran 1421) de ber wî ve diçin û dibin mêvanên wî. Mîr Şemesddîn ji bo welatê xwe jê beratê digire. Di 16ê meha Cemadiyessaniyê ya sala 824an (18 Haziran 1421) de vedigere Bedlîsê (Şerefname 1860: 378-379).

Mîr Şemsedîn Li Bedlîsê zawiye, nexweşxane û mêvanxaneyekê ava dike. Dîsa li heman bajarî li Gok Meydanê di sala 810an (1407-1408) de mizgefteke bi navê Şemsiyeyê ava dike. Gundê Tirmîtayê yê li ser Mûşê, gundê Kefoyê yê li ser navçeya Gurcîkanê, gundê Kazûxê yê di navbera Ercîş û Adilcewazê de tevî çar mezra, heft dikan, karwanserayek û bîst xaneyên Ermeniyên ên li navenda bajara Bedlîsê ji bo vê mizgeftê tînan weqifkirin (Şerefname 1860: 380).

Di dawiyê de Mîr Şemsedîn li bajarê Xelatê bi destê Eskinder kurê Qere Yusufê Tirkmen tê kuştin. Eskinder mirovekî pir nezan e. Li gor ragihandinekê termê wî ji Xelatê tê veguhestin û li kêleka Gok Meydanê li hember wê zawiye ku wî ava kiribû tê veşartin. Li gor ragihandineke din jî li Xelatê tê veşartin. Derheqê cihê gora wî nêrînên curbicur hene. (Şerefname 1860: 380)

Li ser sedema kuştina wî çirokek tê gotin. Dibêjin ku pîreka Mîr Şemsedîn xwişka Eskinder e. Ji ber ku keçeke Tirkmen e ji siwarbûna hespan, lîstoka çewgan/gopal û avêtina tîran pir hez dike. Çend caran jî dixwaze li Bedlîsê van tiştan bike. Lê Mîr Şemsedînê Mezin destur nade û wiha dibêje: “Em Kurd in, qaîdeyên we Tirkmenan li cem me ne baş û ne meqbûl in. Divê tu dev ji vî exlaqê xwe berdî.” Lêbelê jinik guh nade şîretên Mîr Şemsedîn. Mixabin ev mesele bi nîqaşên hişk û bi xirabî bi dawî dibe. Mîr Şemsedîn ji ber zimandirêjî û fedînekirina jinikê lê dixê û diranekî wê dişikîne. Jinik diranê xwe yê şikestî dike nav kaxizekê û ji Eskinderê birayê xwe re dişîne û bi nameyekê giliya Mîr Şemsedîn dike. Eskinder vê çaxê li bajara Ercişê ye û ji ber zordariya xwe bi navê “Delû Eskinder” navdar dibe. Dema Mîr Şemsedîn bi dilê xwe diçe bajarê Xelatê li vir rastî hev tînin û Eskinder wî dîkujê (Şerefname 1860: 380-381).

Mîr Şemsedîn mirovekî pir zana û xwedênas e. Di karûbarên hikûmetê de serkeftî ye. Xelkê welatê wî gelekî jê bawer in. Ji bilî vê gelek kerametên wî tînin neqilîrin. Mîr Şemsedîn bi piranî wextê xwe bi alim û sofîyan re derbaz dike. Di nav xelkê de bi navê “Emîr Şemsedîn el-Kebîr” yanî “Mîr Şemsedînê Mezin” dihat naskirin. (Şerefname 1860: 379)

Heft mertebeyên tesewwufê derbas dike. Di meqamê unsê de hinek tişt lê hasil dibin. Çawa ku di hinek kitêbên tesewwufê de jî hatiye nivîsîn heywanên kovî û teyr hîni wî dibin. Wexta ku destnimêj digire heywanên çiyayî ji desten wî av vedixwin. (Şerefname 1860: 379)

Her di çarçoveya vê hezkirina wî ya ji bo heywanan di pirtûkxaneya wî ya taybet de kitêbeke Farisî bi navê Menafî'l-Hayewan ku li ser zoolojîyê ye hebûye û li ser berga vê kitabê bi Erebî برسم شمس الدين ابن ضياء الدين الروشكي 'Bi fermana Şemsedîn kurê Dîyaeddînê Roşki' hatiye nivîsîn.

2. Diravên Şemsedînî

Ji nav mîrên Roşkan hinekan li ser navên xwe dirav dane çap kirin (Seve-

Mohra Pirtûkxana Mîr Şemsedîn

(Pirtûkxana Pierpont Morgan, Destxet Nr. MS M. 500,

<http://ica.themorgan.org/manuscript/77363>.)

rova, M. B. 1998: 327-345). Dîroknasê Kurdan Şerefxanê Bedlîsî behsa diravên sê mîrên Rojkan dike. Ew jî Mihemed kurê Şeref, Şeref kurê Mihemed û Şemsedîn kurê Diyaeddîn in (Şerefxan 1860: 379-380).

Mîr Şemsedîn, dema ku Tirkmen li Kurdistanê desthilatdar in, li ser navê xwe dirav dane çapkirin û xutbe daye xwendin. Li gor ku Şerefxan dibêje li Kurdistanê diravêkî zîv bi navê Şemsedînî hebû. Xelkê Kurdistanê ev dirav ji bo tebarik û oxirê li ba xwe digirtin (Şerefxan 1860: 379-380).

Li vir em dê sê cure diravên Şemsedînî bidin nasandin. Ev cure bi nivîsarên li ser rûyên pêş û paş ji hev cuda dibin. Ji cureya yekem diravek, ji cureya duyem du dirav û ji cureya sêyem jî sê dirav hene.

1. Cureya Yekem ji Diravên Şemsedînî

1. Wêneyê Nimûneya yekem (ji cureya yekem)¹

DEŞÎFRASYON

Rûyê Pêş

الملك شمس الدين

Rûyê Paş

ضرب بدليس

المحبة لله

¹ <http://rasmircoins.ucoz.ru/forum/2-1398-5>

TRANSKRÎPSİYON

Rûyê Pêş
al-Malik Shamsaddin

Rûyê Paş
Dûrîbe Bedlîs
al-maḥabbatu lillâh

WERGER

Rûyê Pêş
Melik Şemsedîn
Rûyê Paş
Li Bedlîsê çap bû.
Heskirin bo Xwedê ye.

TRANSLATION

Obverse of Money
Melik Shamsadin
Reverse of Money
Printed in Bidlis
Allah the beloved one.

2. Cureya Duyem ji Diravên Şemsedîni

2. Wêneyê Nimûneya Duyem (ji cureya duyem)²

² http://db.stevealbum.com/php/lot_rtl.php?site=1&lang=1&sale=246&lot=263

3. Wêneyê Nimûneya Sêyem (ji cureya duyem)

DEŞÎFRASYON

Rûyê Pêş

الملك العادل

أمير شمس الدين

خلد الله ملكه

Rûyê Paş

ضرب بدليس

لا إله إلا الله محمد رسول الله

TRANSKRÎPSIYON

Rûyê Pêş

al-Malik al-‘ādil

Amīr Shamsaddīn

Ḥalladallahu mulkeh

Rûyê Paş

Ḍuribe Bedlīs

Lā ilāhe illallāh Muḥammadun rasūlullāh

WERGER

Rûyê Pêş

Melikê Adil

Emîr Şemsedîn

Xweda milkê wî daîm ke.

Rûyê Paş

Li Bedlîsê çap bû

Ji bilî Ellah tu îlah nîne, Muhammed resulê wî ye.

TRANSLATION

Obverse of Money

The fair Melik

Emir Shamsedin

May Allah make his lands permanent

Reverse of Money

Printed in Bidlis

There are no god but Allah, Muhammed is his messenger.

3. Cureya Sêyem ji Diravên Şemsedîni

4. Wêneyê Nimûneya Çarem (ji cureya sêyem) ³

³ <http://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=116538>

5. Wênâyê Nimûneya Pêncem (ji cureya sêyem) ⁴

6. Wênâyê Nimûneya Şeşem (ji cureya sêyem) ⁵

DEŞÎFRASYON

Rûyê Pêş

ضرب بدليس

أبو بكر عمر عثمان علي

لا إله إلا الله محمد رسول الله

Rûyê Paş

شمس الدين ابن ضياء الدين

خلد الله ملكه

4 <http://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=112007>

5 <http://wac.auctionevo.com/LotDetails.aspx?lid=2866&ps=&p=&c=&s=&o=&h=>

TRANSKRÎPSIYON

Rûyê Pêş

Đuribe Bedlis

Abûbakir ‘ Umar ‘ Uşmân ‘ Ali

Lâ ilâhe illallâh Muĥammadun rasûlullâh

Rûyê Paş

Shamsaddîn ibn Điyadîn

Ĥalladallahu mulkeh

WERGER

Rûyê Pêş

Li Bedlîsê çap bû

Ebubekir Umer Usman Elî

Ji bilî Ellah tu îlah nîne Mihemed resulê wî ye.

Rûyê Paş

Şemsedîn kurê Zîyadîn

Xweda milkê wî daîm ke.

TRANSLATION

Obverse of Money

Printed in Bidlis

Abubakr, Omar, Osman, Ali

There are no god but Allah, Muhammed is his messenger

Reverse of Money

Shamsadin son of Ziyadin

May Allah make his lands permanent

JÊDER

Tihranî, E. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye*, wer. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK

Severova, M. B. (1998). “O Monetakh Kurdsikih Pravitelei Bidlisa Kontsa XIV-X-VI Vekov”, *Numizmaticheskii Sbornik*, editor G. V. Vilinbakhov, G. Ermitazh, Sankt-Petersburg, 327-345.

Ş. Bedlîsî (1860). *Şerefname*, çap. V. Veliaminof Zernof, St. Petersburg:

Pirtuxana Pierpont Morgan, Destxet Nr. MS M. 500, wergirtina ji internetê 22.04.2016, <http://ica.themorgan.org/manuscript/77363>,